



ENCLITIC. PHONOLOGIZATION. EMPHATIC EMPHASIS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10091818>

Kabilova Zebiniso Muratovna

ADCHTI

associate professor

ABSTRACT

in the Uzbek language, there is a property to express an emphase. Positive or negative feelings do not differ depending on the length of a vowel or consonant.

This article discusses the terms related to emphatic accent, enclitic, phonologization, characteristic of linguistics.

Keywords

logical accent, emphatic accent, sentence fragment, logical accent, subjective attitude, accent, tone, actualizer, enclitic, phonologization, phonematics, phonematics, accent.

ENKLITIKA. FONOLOGIZATSIYA. EMFATIK URG'U

Kabilova Zebiniso Muratovna

ADCHTI

dotsent

ANNOTATSIYA

O'zbek tilida emfazani ifodalashning o'ziga xos xususiyati mavjud. Ijobiy yoki salbiy hislar unli yoki undosh cho'zilishiga qarab farqlanmaydi. Mazkur maqolada lingvistikaga xos emfatik urg'u, enklitika, fonologizatsiyaga oid terminlar haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar

logik urg'u, emfatik urg'u, gap bo'lagi, mantiqiy urg'u, subyektiv munosabat, urg'u, ton, aktuallashtiruvchi vosita, enklitika, fonologizatsiya, fonematika, fonemika, aksentema.

АННОТАЦИЯ

в узбекском языке есть свойство выражать эмфазу. Положительные или отрицательные ощущения не различаются в зависимости от длины гласной или согласной. В этой статье рассматриваются термины, относящиеся к



эмфатическому акценту, энклитике, фонологизации, характерные для
ЛИНГВИСТИКИ.

Ключевые слова

логический акцент, эмфатический акцент, фрагмент предложения,
логический акцент, субъективное отношение, акцент, тон, актуализатор,
энклитика, фонологизация, фонематика, фонематика, акцент.

Enklitika (*yunoncha enklitike* <enklino - egilaman, engashaman). Urg'uli so'zdan keyin kelib, urg'u jihatdan unga qo'shib ketadigan urg'usiz so'z. Masalan, rus.: *за ночь, под руки* (enklitika - bilan) va boshqa.

Urg'uning bu turi ham biror gap bo'lagini alohida ta'kidlashga asoslanadi, ammo logik urg'uda bo'lakning (so'zning) ma'no tomoni ta'kidlansa, emfatik urg'uda shu ma'no bilan birga so'zlovchining his-hayajoni, voqelikka bo'lgan subyektiv munosabatini ifodalash ham maqsad qilinadi: bu urg'u gapdagi so'zning ta'sirchanligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan: "*Eh, qanday go'zal manzara! Tabiat shu darajada go'zalki, ko'rib bahri-diling ochiladi!*" Bu gapda *qanday* va *go'zal* so'zlariga, aniqrog'i, shu so'zlardagi "*qan-*" va "*-zal*" bo'g'inlariga emfatik urg'u tushgan: shu bo'g'inlardagi unli tovush ancha cho'ziq va maxsus ton bilan talaffuz etilgan.

Fonologizatsiya.

Fonema variantining fonologik xususiyatlarga ega bo'lishi, fonema variantining til tovush tizimining semiologik relevant unsuriga aylanishi.

Fonologiya tilshunoslikning bir bo'limi bo'lib, u tilning tovush materiyasi taraqqiyotini va shu materiyaning fonologik sistemaga uyushish qonuniyatlarini hamda tildagi vazifalarini tadqiq qiladi. Bu sohaning o'ziga xos jihati shundaki, u o'z obyektini semiologik aspektda (belgilar tizimi sifatida) o'rganadi.

Tilshunoslikda fonologiyaning fan sifatidagi maqomi xususida ikki xil fikr mavjud. *Birinchi fikrga ko'ra*, fonologiya fonetikaning o'zi emas, chunki fonetika nutq tovushlarini, fonologiya esa til tovushlarini o'rganadi: nutq tovushlari haqidagi ta'limot (fonetika) aniq fizik hodisalarni, til tovushlari haqidagi ta'limot (fonologiya) esa shu tovushlarning lisoniy-vazifaviy xususiyatlarini tadqiq qiladi, shunga ko'ra ularning tadqiqot metodlari ham har xil: fonetika tabiiy fanlarning tadqiqot metodlariga, fonologiya esa lingvistik tadqiqot metodlariga asoslanadi. *Ikkinchi fikrga ko'ra* fonologiyani fonetikadan ajratib bo'lmaydi, chunki muayyan tilning fonemalari tizimini, bu tizimdagi har bir fonemaning "semantizatsiyalashgan", ya'ni **fonologizatsiyalashgan** belgilarini shu tilning konkret talaffuz xususiyatlarini o'rganmasdan tadqiq qilib bo'lmaydi. Demak, fonologiya aslida fonetikaning o'zi, faqat uning yuqori bosqichi, xolos. Binobarin,

fonolog bir vaqtning o'zida fonetist bo'lmay iloji yo'q, ayni paytda fonetist ham doimo (shu jumladan, fonologiya paydo bo'lgan davrgacha ham) ma'lum darajada fonolog bo'lgan, chunki u umuman tovushni emas, balki til tovushlarini o'rgangan.

Ma'lumki, fonetikada tovush va bo'g'in segment birliklar, urg'u va intonatsiya (ohang) esa supersegment birliklar tarzida tavsiflanadi. Fonologiyada bu birliklar lisoniy-vazifaviy xususiyat taqozosi bilan *fonema* (tovush), *sillabema* (bo'g'in), *aksentema* (urg'u) va *intonema* (intonatsiya, ohang) deb nomlanadi, fonologiyaning o'zi esa *segmental fonologiya* va *supersegmental fonologiya* kabi ikki turga ajratiladi. Segmental fonologiyaning asosiy birligi fonemadir, shunga ko'ra u *fonematika*, *fonemika* deb ham ataladi.

Supersegmental fonologiyaning birliklari esa *sillabema*, *aksentema* va *intonemadir*, shunga ko'ra u *prosodiya* deb ham yuritiladi.

Fonologizatsiya haqidagi ma'lumotlarning berilishida H.Jamolxonovning O'zbek tilining nazariy fonetikasiga asoslandik²⁰.

Emfatik emotsional urg'u. Aktualashtiruvchi vositalardan yana biri emfatik urg'u hisoblanadi. Emfatik urg'u ajratuvchi urg'uning ikkinchi turidir. Emfatik urg'u ham jumla tarkibidagi ma'lum bir bo'lakni mazmun jihatdan ajratib ko'rsatadi. Bu jihatdan mantiqiy urg'uga o'xshab ketadi. Har ikkisi ham ajratib ko'rsatish uchun xizmat qiladi.

Ammo mantiqiy urg'u jumlaning mazmuniy tomoniga oid bo'lsa, emfatik urg'u hissiy tomoniga oid bo'ladi. Emfatik urg'uda ovoz tembri asosiy rol o'ynaydi. Agar his ijobiy va salbiy turga bo'linsa, ularning fonetik belgilari turlicha bo'ladi.

L.V.Shcherbaning kuzatishiga qaraganda, rus tilida ijobiy hisni ifodalash uchun so'zning odatdagi urg'uli bo'g'inining unlisi cho'ziladi va kuchaytiriladi. Masalan, hayajon hissi: *Какой чудесный вид*; mehr hissi: *Он такой хорооший, славный человек* va boshq. Salbiy hisni (masalan, *qahr*, *g'azab*, *jirkanish*) ifodalash uchun esa so'zning birinchi undoshi cho'ziladi: *Ч-ч-эрт бы тебя побрал!*; *Ах ты дрянь такая! М-мерзавец!* va boshq.

O'zbek tilida esa emfazani ifodalashning o'ziga xos xususiyati mavjud. Ijobiy yoki salbiy hislar unli yoki undosh cho'zilishiga qarab farqlanmaydi. Emfazani ifodalash uchun esa so'z tarkibidagi yo unli, yoki undosh (faqat so'zboshidan tashqari) cho'ziladi. Masalan, *Qovun shiri-in ekan. Maz-za qilib yedik. Ishqi yo'q esh-shak, dardi yo'q kes-sak* (Maqol). *Ka-atta kanal. Semi-iz odam. Bala-nd bino. Xunu-uk bola. Bosh-shing-ni yegurlar* va boshq. So'zlarning takrorlanishi ham hissiy ehtiyoj – emfazani ifodalash tufayli sodir bo'ladi. Qaysi bo'lak emfatik urg'u olsa, o'sha bo'lak ikkinchi marta takrorlanadi. Masalan, *Men Samarqandga ketyapman, men. Men Samarqandga ketyapman, Samarqandga. Men Samarqandga ketyapman, ketyapman.*

²⁰ Жамолхонов Х. Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. –Тошкент: Фан, 2009.



FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Жамолхонов Х. Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. –Тошкент: Фан, 2009.
- 2.Махмудов А., Словесное ударение в узбекском языке. –Т., 1960.
- 3.Миртожиев М. М. Сўзлардаги лексик ва иккиламчи урғу муносабатлари // 4.Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари. – Тошкент, 2011.
- 5.Нурмонов А. Махмудов Н., Ахмедов А., Солихўжаева С. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. –Тошкент: Фан, 1992.
- 6.Nurmonov A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
- 7.Решетов В., Шоабдурахманов Ш. Фонетика. –Тошкент: Фан, 1953.
- 8.Гуломов А. Ўзбек тилида урғу. –Т., 1947.

AХВОРОТ МАНБАЛАРИ:

9. Sayidrahimova, N. S., & Kabulova, U.S. (2020). General Theoretical Aspects In Synchronical Typological Learning Of English Adverbs (Adverb Goals). *Published in International Journal of Research Available at <https://edupediapublications.org/journals>. Available online: <http://edupediapublications.org/journals/index.php/IJR/P.-Indiya>, 384-398.*
10. Sayidmaxamadovna, K. U., & Muratovna, K. Z. (2023). “FRAZEOLOGIZM” ATAMASI HAQIDA. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(2), 711-715.
11. Sayidmaxamadovna, K.U., & Isakovna, B.R. (2023). “PAREMIYA” HAQIDA. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(2), 773-777.
1. Matkarimova, A. I., & Toshtemirov, E. N. (2017). Assessment in teaching a foreign language. *Molodoi uchenii*, (5), 432-434.
2. Маткаримова, А. И., & Тоштемиров, Э. Н. (2017). Assessment in teaching a foreign language. *Молодой ученый*, (5), 432-434.
3. Matkarimova, A. I. (2015). Linguocultural Features of the Semantic Field of" Respect" in Different Systems of Languages. *Advanced Studies in science Theory and practice*. London.
4. Matkarimova, A. I. (2020). Linguokulturological features of semantic fields of «respect» in modern world. *Философия и культура в гуманитарном дискурсе*, 200-202.



5. Matkarimova, A. I. (2020). Linguokulturological features of semantic fields of «respect» in modern world. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 200-202).
6. Маткаримова, А. И. (2016). Some reflections on the semantic field of "respect" in different system of languages. In *Актуальные проблемы филологии* (pp. 105-107).
7. Маткаримова, А. И., & Тоштемиров, Э. Н. (2023). Дейктические единицы в языкознании. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 104-107).
8. Shakirova, M. O., Matkarimova, A. I., & Toshtemirov, E. N. (2022). Problems of translating of English complex sentences connected with «lest» into Uzbek. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 249-251).
9. Solijonov, I., & Matkarimova, A. I. (2022). Problems of translation of the English the "nominative sentences" into Uzbek. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 230-232).
10. Azamjonova, K. N., & Matkarimova, A. I. (2021). Special psychological aspects of learning foreign languages. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 282-284).
11. Matkarimova, A. I., & Toshtemirov, E. N. (2021). Problems of homogeneous direct objects in different systems of language. In *Философия и культура в гуманитарном дискурсе* (pp. 247-252).
12. Matkarimova, A. (2020, December). LINGUVOGONITIC FUNDAMENTALS OF THE CONCEPT" RESPECT". In *Конференции*.
13. Ismoilovna, M. A. (2019). SOME REFLECTIONS ON EXPRESSING THE SEMANTICS OF "RESPECT". *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.
14. Matkarimova, A., Toshtemirov, E., & Hamidov, B. (2019). VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF FAITH/BELIEF BY MEANS OF LEXEMES AND PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN ENGLISH AND UZBEK. *Интернаука, (45-2), 69-71*.
15. Маткаримова, А. И., & Позилова, Н. М. (2019). TURLI TIZIMLI TILLARDA IKKINCHI SHAXS OLMOSHLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 96-100).
16. Маткаримова, А. И., Тоштемиров, Э. Н., & Хамидов, Б. А. (2015). Интерактивные методы обучения иностранному языку. In *Современная филология* (pp. 61-62).



17. Рахимов, С. Р., & Маткаримова, А. И. (2012). СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ " УВАЖЕНИЯ" В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ. Педагогические науки, (4), 51-53.
18. Рахимов, С. Р., & Маткаримова, А. И. (2012). СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ " УВАЖЕНИЯ" В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ. Педагогические науки, (4), 51-53.
19. Маткаримова, А. И. (2012). Способы возвеличивания личности человека языковыми средствами (на материале английского и русского языка). Вопросы филологических наук, (6), 39-41.
20. Sayidirahimova, N. S., & Kabulova, U. S. (2020). General Theoretical Aspects In Synchronical Typological Learning Of English Adverbs (Adverb Goals). Published in International Journal of Research Available at <https://edupediapublications.org/journals>. Available online: <http://edupediapublications.org/journals/index.php/IJR/P.-Indiya>, 384-398.
21. Kabulova, U. (2023). " FILOLOGIYA" TERMINI HAQIDA. Scienceweb academic papers collection.
22. Sayidmaxamadovna, K. U., & Isakovna, B. R. (2023). "PAREMIYA" HAQIDA. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 773-777.
23. Sayidmaxamadovna, K. U., & Muratovna, K. Z. (2023). "FRAZEOLOGIZM" ATAMASI HAQIDA. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 711-715.
24. Muratovna, K. Z., & Sayidmaxamadovna, K. U. (2023). TILSHUNOSLARNING "FRAZEOLOGIK BIRLIK" ATAMASI HAQIDAGI QARASHLARI. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 768-772.
25. Sayidmahamadovna, S. N., Saiidmakhadovna, K. U., Komiljonovna, K. G., Azimjanovna, T. O., & Ganiyevna, M. D. (2020). AMBIGUITIES IN UZBEK LANGUAGE-SYNTACTIC HOMONYMS. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(7), 6542-6548.
26. Madina, K., & Nilufar, V. (2022). Etymological Analysis of Binary Opposition of "Bakht and Bakhtsizlik"(Happiness and Unhappiness). Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 8, 131-134.
27. Madina Kosimova. (2021). THE EXPRESSION OF CONCEPTUAL UNITS OF HAPPINESS IN TERMS OF PARTS OF SPEECH. International Scientific and Current Research Conferences, 1(1), 112-116.



28. Sayidmaxamadovna, K. U., & Isakovna, B. R. (2023). "PAREMIYA" HAQIDA. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 773-777.
29. Muratovna, K. Z., & Sayidmaxamadovna, K. U. (2023). TILSHUNOSLARNING "FRAZEOLOGIK BIRLIK" ATAMASI HAQIDAGI QARASHLARI. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 768-772.
30. Sayidmaxamadovna, K. U., & Muratovna, K. Z. (2023). "FRAZEOLOGIZM" ATAMASI HAQIDA. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 711-715.
31. Muratovna, K. Z., & Akramjonovna, A. M. (2023). FONOSEMANTIKA VA FONOSTILISTIKANI O 'QITISHDAGI MUAMMOLAR. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(1), 508-511.
32. Каримов, К. Н. (2023). РУС ТИЛИ ФАЛСАФИЙ ТЕРМИНЛАРИНИНГ ТУЗИЛИШИГА КЎРА ТАВСИФИ. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(12), 94-99.
33. Каримов, К. Н. (2022). ИНГЛИЗ ТИЛИ ФАЛСАФИЙ ТЕРМИНЛАРИНИНГ ТУЗИЛИШИГА КЎРА ТАВСИФИ. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 5(4), 432-437.
34. Каримов, К. Н. (2022). ТЕРМИНОЛОГИЯНИНГ ИНГЛИЗ ТИЛШУНОСЛИГИДАГИ ТАДҚИҚИ. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(25), 208-213.
35. Каримов, К. Н. (2022). СОҲАГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ЎЗБЕК ТИЛШУНОСЛИГИДАГИ ТАДҚИҚИ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 1070-1080.
36. Nasriddinovich, K. K. (2022). Description of Philosophical Terms of the Uzbek Language According to Their Structure. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 10(12), 462-467.
37. Nasriddinovich, K. K. (2022). Description of Philosophical Terms of the Uzbek Language According to Their Structure.
38. Karimov, K. N. (2020). MENTALITY IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. In European research: innovation in science, education and technology (pp. 74-75).
39. Jasur, E., & Zulayho, A. (2023). STYLISTICS PROBLEMS IN TRANSLATION. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 23(3), 73-75.



40. Jasur, E., & Zulayho, A. (2023). STYLISTICS PROBLEMS IN TRANSLATION. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 23(3), 73-75.
41. Jasurbek, E., Gulxumor, X., & Roziya, B. (2023). TRANSLATION THEORY AND PRACTICE. Journal of new century innovations, 30(2), 156-158.
42. Jasur, E., & Oydin, K. (2023). GRAMMATICAL PROBLEMS IN TRANSLATION.
43. Jasur, E., & Avazbek's, Y. M. (2023). LEXICAL AND SEMANTIC PROBLEMS IN TRANSLATION. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(11), 168-171.
44. Jasurbek, E., & Zebiniso, S. (2023). BOLALAR ADABIYOTIDA ONOMATOPEYANING ISHLATILISHI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 22(1), 119-121.
45. Jasurbek, E., & Zebiniso, S. (2023). BOLALAR ADABIYOTIDA ONOMATOPEYANING ISHLATILISHI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 22(1), 119-121.
46. Qadambayevich, E. J., & Sulaymonovich, Q. M. (2023). GLOBAL IQTISODIYOT MUAMMOLARI VA MILLIY IQTISODIYOTNI YANADA RIVOJLANTIRISH. Conferencea, 281-288.
47. Egamberdiyev, J. (2023). MAIN UNITS OF VERBAL COMMUNICATION. «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ».
48. Jasurbek, E., Irodaxon, E., & Malohatoy, Y. (2023). CROSS-CULTURAL AWARENESS. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 20(4), 114-118.
49. Egamberdiyev, J., Egamberdiyeva, I., & Baratbayeva, N. (2023). EXTRALINGUISTIC ISSUES IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION: BODY LANGUAGE, TABOOS. Наука и инновация, 1(3), 49-52.
50. Iroda, E., Arofat, U., & Jasur, E. (2023). LANGUAGE AND CULTURE IN ENGLISH CLASSROOMS: GREETINGS, WAYS OF EXPRESSING POLITENESS.
51. Egamberdiyev, J. J. (2021). Phytomorphic Metaphors and Their Types. Academia Globe, 2(05), 248-250.
52. Jahongirovich, E. J. (2018). THE ROLE OF NATIONAL AND SOCIAL REPRESENTATIONS IN FIGURATIVE INTERPRETATION OF A WORD MEANING. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(10), 82-88.